

Dėl Kaišiadorių vietovardžio kilmės

Rolandas GUSTAITIS, Kaišiadorių muziejus

Rinkdamas duomenis Kaišiadorių rajono gyvenviečių žinynei, kurį ruošiasi išleisti Kaišiadorių muziejus, Lietuvos mokslų akademijos Retų spaudinių skyriuje užsisakiau S. Dziadulevičiaus parengtą "Totorių giminių Lenkijoje herbų". Kaip žinome, prieš keletą šimtmečių LDK buvo nemažai totorių gyvenviečių, tarp jų - ir dabartinio Kaišiadorių rajono teritorijoje (ypač paneryje). Peržiūrėjęs vietovardžių rodyklę, nustebau tarp kitų Trakų pavieto gyvenviečių pavadinimų pamatęs vietovardį "Verdasava" (lenk. *Werdosowo*). Ši gyvenamoji vietovė kelių šimtmečių laikotarpiu paminėta tik pora kartų; apie ją žinojau tik tiek, kad ji buvusi greta Kaišiadorių dvaro. Atvertus nurodytą puslapį, kuriame paminėta ši vietovė, mane dar labiau nustebino totorių giminės pavardė, kuriai priklausė Verdasava. Tai "CHAŠAJDAROVICIAI (kartais - CHAŠAJEVIČIAI). Kartu su Kalinomis. Jų protėvis buvo XVI šimtmečio pirmame ketvirtyje gyvenęs *Momulus (Mamlečius)* Jakubovičius Kalina, kurio sūnus Chašaidaras (lenk. *Chaszajdar*) užrašytas lietuvių kariuomenės surašyme 1567 metais kaip priklausantis Jušinių vėliavai. Jis buvo tėvas *Mustafos*, kuris su žmona Chava, nežinomos pavardės, paliko sūnus: Abrahimą, mirusį apie 1670 metus ir nepalikusį ipėdinių, *Jachiją*, Verdasavos (*Werdosowo*) Trakų paviete savininką, *Asaną*, Ponizovskiu protėvį, ir *Smailą*, 1630 metais dalies savininką Huseimanuose. Jachija, vedęs Želisą Azulevičiovą, paliko vienturtę dukterį *Fatimą*, ištekėjusią už Aleksandro Jezierskio, o Smailo sūnūs buvo: *Muslimas*, vedęs Marusią Jablonską, ir *Churomša*, kurie 1666 metais pardavė savo [žemės] dalis Huseimanuose Seferui Šamovičiui. Nuo tada apie Chašaidarovičius nič nieko nesigirdėjo. Turbūt emigravo į Turkiją...".

Rašydamas apie Chašaidarovičių giminę Dziadulevičius rėmėsi 6 šaltiniais. Šaltinį, kuriame 1567 m. paminėtas Chašaidaras, autorius įvardija kaip Nesvyžiaus rankraštį, tuo metu buvusį Nesvyžiaus bibliotekoje².

Stebėtinas Chašaidarovičių giminės pradininko Chašaidaro vardo panašumas į Kaišiadorių miesto pavadinimą mane paskatino dar kartą prisiminti seniausius žinomus Kaišiadorių ir Verdasavos paminėjimus rašytiniuose šaltiniuose.

Kaišiadorių bažnyčios archyve esančioje Žiezmarų bažnyčios byloje radau vieną įdomų dokumentą, rašytą 1828 metais. Jame nagrinėjamas užsitęsęs ginčas tarp Žiezmarų klebono ir Kaišiadorių dvarininko B. Romerio dėl Kaišiadorių palivarko, priklausiusio Vladikiškų dvarui, ir klebonijai priklausančių Bartaičių ir Jatkonių žemės ribų. Šiame dokumente paminėtas kitas dokumentas, 1531 m. sausio 29 d. išduotas Mikalojui Ivaškevičiui ir patvirtintas 1801 m. balandžio 4 d. Vilniaus diecezijos aktuose. Remiantis 1531 m. dokumentu rašoma, kad Romerio dvaras Kaišiadoryse anksčiau priklausė totoriams. Iš 1828 m. rašyto teksto neaišku, ar 1531 m. buvo paminėtas Kaišiadorių vietovardis, tačiau tikra tai, kad Kaišiadorių dvaro vietoje tuo metu gyveno totoriai³.

1590 m. lapkričio 17 d. B. Oginskis, paskirdamas Novosadus (5 km nuo Kai-

šiadorių dvaro) kuopinio susirinkimo centru, be kitų vietovių, jam priskyre vietoves *Košaidarova* ir "jos malonybės ponios (...) dvaras *Vardasoviči*, ten pat totoriai kunigaikštis Achmetas Ulanovičius, Musko Boiramgožičius". Vardasovičių dvaras ir Verdasava nėra tas pat, nors šiuos vietovardžius sieja ta pati kilmė. Vardasovičiai - tai šiandieninės Vladikiškės (3 km nuo Kaišiadorių dvaro). 1787 m. minimas dvaras Verdasovičiai arba Vladikiškės.

1744 m. Žiezmarų parapijos gyvenviečių sąrašė paminėtas dvaras Kaišiadoryse (*Kaszeydary*)⁵, nuo 1787 m. minimas palivarkas Trakų vaivadijoje - *Podłamienje - Werdasowo (ili Koszejdary)*⁶.

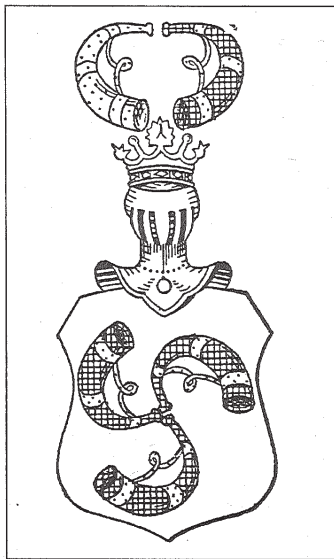
Lietuvos valstybės istorijos archyve 525 fonde saugomas žemės planas, sudarytas 1835 m. Jame pažymėtas Kaišiadorių palivarkas (lenk. folwark *Kaszedyary*) ir šalia jo tekėjęs upelis gražiu lietuvišku pavadinimu *Verdasava*⁷ (taip parašyta ir originale). Kaip tik vienas upelis (tiesa, niekas nežino jo pavadinimo) teka ir mūsų dienomis: prasideda šaltiniuotoje dauboje Rečionių kaime, prateka pro pat. buv. Kaišiadorių dvaro pastatus ir miesto pakraštį įteka į Lomeną. Jis nedidelis (gal 2 km ilgio), tačiau labai vandeningas: net ir karščiausiomis vasaros dienomis žmonės jame girdo karves.

Visus minėtus faktus trumpai būtų galima užrašyti taip: 1531 m. - dab. Kaišiadorių miesto vietoje minimas totorių dvaras; 1567 m. minimas totorius Chašaidaras (lenk. *Chaszajdar*); 1590 m. pirmą kartą minima gyvenvietė *Košaidarova*; 1670 m. - Chašaidaro anūkas Jachja Chašaidarovičius valdo Verdasavą (lenk. *Werdosowo*); 1744 m. - dvaras *Kaszeydary*; 1787 m. - palivarkas *Podłamienje - Werdasowo (ili Koszejdary)* ir 1835 m. - palivarkas *Kaszedyary* ir upelis šalia *Verdasava*.

Dabartinę Kaišiadorių miesto teritoriją sudaro anksčiau čia buvusių atskirų gyvenamųjų vietovių - Kaišiadorių dvaro, Žiebenos palivarko, Jatkonių kaimo - žemės. Remiantis minėtais faktais, prie jų reikia priskirti ir Verdasavos kaimą. O netolimoje ateityje tokiu išnykusi kaimu taps Šėbnica, kur sparčiai auga individualių namų kvartalas.

Dabar norėčiau pabandyti atkurti seniausią Kaišiadorių istorijos laikotarpį.

Iš Dziadulevičiaus teksto matyti, kad Chašaidaras prirašytas Jušinių vėliavai. Lietuvos totorių paskirstymas vėliavomis atsirado gaivališkai, atvykus į Lietuvą didelėmis gimininėms grupėms - *ulusams*. Ankstyviausi šios sandaros pėdsakai aptinkami XV a. pabaigoje⁸. Taigi "vėliavos" yra paprasti genčių ulusai, organizuotai pritaikyti prie Lietuvos pašauktinės kariuomenės formų, ypač prie "paviatų" bajorų visuotinių šaukimų. Totorių valdų tikrintojas Kierdėjus į 1631 m. reviziją įrašė "visas totorių vėliavas, kurios su savo šeimos iš Ordos atėjo į LDK" ir paaiškino: "Šių giminių yra šešios ir visos turi savo vėliavas". Antroji Kierdėjus sąrašė - Jušinių vėliava. Toliau Kierdėjus rašo: "Šias gimes ne visas iš karto, o skirtingu laiku iš Ordos į LDK atgabeno jo malonybės karaliaus protėviai. Kiekviena giminė atėjo su savo draugiu, kurioms jų malonybės karaliai teikėsi duoti išlaikymą įvairiose LDK vieto-

Chašaidarovičių herbas "Trąbų"

se"⁹. Toliau vėl norėčiau pacituoti S. Kričinskį: "Prisimink, kad pirmosios totorių kolonijos atsirado Lietuvos valstybės centrinėse žemėse, tarp pagrindinių kunigaikščių miestų, būtent: Trakų, Vilniaus, Lydos, nesunkiai pastebėjime, kad anksčiausia už kitas į Lietuvą turėjo ateiti uisunų gentis (vėliau tapusi Jušinių vėliava - aut. past.). Ji *masiškai* apgyveno Trakų pavietę, Vilniaus apylinkėse, taip pat Lydos pavietę. Būtų galima daryti gal patikimą prielaidą, kad būtent ši gentis buvo 1397 m. Vytauto apgyvendintųjų pagrindas ir kaip tik tiek daug totorių uisunų 1414 m. Trakų apylinkėse pastebėjo Žiliberas de Lanua"¹⁰. Kričinskis mini, kad LDK teritorijoje yra daug vietovardžių, kilusių iš asmenvardžių totorių, kurie pirmieji apsigyveno šiose vietose. Vien tik dabartinėje Kaišiadorių rajono teritorijoje tokių kaimų žinoma 3: *Arđosai* (Žaslių sen.), kuriame 1590 m. minimi čia gyvenę totoriai Ardasevičiai (kitur - Ardasevičiai, nuo protėvio vardo Ardašas), *Senkónys* (Žaslių sen.), kuriame 1590 m. minimi totoriai Senkevičiai, kilę iš protėvio vardo Senka; anksčiau šis kaimas vadinosi *Sinkevičiais* ir *Lemučionys* Paparčių sen. (kažkada čia gyveno totoriai Lemučevičiai). Manychiau, kad taip atsitiko ir šiuo atveju, kai asmenvardis *Chaszajdar* liko jo įkurtam dvarui. Metams bėgant, Kaišiadorių dvaras susijungė su Verdasavos kaimu, o kadaise buvusio kaimo pavadinimas liko įamžintas užmirštam pavadinime, deja, šiandien jau užmirštam.

Dar apie asmenvardžio *Chaszajdar* kilmę. Tai dviejų arabiškų žodžių junginys. Pirminė forma: *Hadžy+Hajdar*=asmenvardis. *Hadžy* (išvertus iš arabų kalbos) - Mekoje lankėsi piligrimas *Hajdar* (išvertus iš arabų kalbos) - lūtas - asmenvardis¹¹. Dėl baltarusių kalbos įtakos Lietuvos totoriai ėmė minkštinti priebalsius ir keisti žodžių galūnes: arabų *hadži* tardavo *chadžej*¹².

Asmenvardžio *Chaszajdar* reikšmė yra gana įdomi, nemažai pasakanti apie šio vardo savininką. Totoriai, būdami musulmonai, privalėjo laikytis 5 priedermių: "Kito Dievo nėra - tik tai Alachas, o Mahometas - jo pasiuntinys". Šis tikėjimo postulas

yra pirmoji priedermė; antroji priedermė - malda; trečioji - išmalda; Ramada - pasninkas, turintis turtingiesiems priminti alkanų kančias, yra ketvirtoji priedermė. Galiausiai kiekvienas tikintysis, jei turi galimybę, vieną kartą gyvenime nukeliauja į šventąjį miestą - Meką. Tačiau keliauti į Meką galėjo tik turtingi totoriai, kadangi tokiai kelionei reikėdavo labai daug lėšų. Dėl šios priežasties įsako laužymo nelaiko nuodėme. Kita vertus, jausdavosi laimingi, kai galėdavo jį tęsti. Mūsų laikais kelionė į šventas vietas - didelė retenybė, senais laikais, ypač XVI a., Lietuvos totoriai dažnai lankydavosi Mekoje, kelionę jiems palengvindavo Turkijos sultonai. Yra išlikę trijų totorių iš Lietuvos kelionės į šventąsias vietas Hidžros 965 m. (1557-1558 m. pagal krikščionių kalendorių) aprašymas traktate "Risalej Tatari Leh"¹³. Keliauti juos paskatino kitų, jau keliavusių į šventas vietas Lietuvos totorių pasakojimai. Šventąsias vietas aplankęs musulmonas vadinosi "hadži" - kaip minėjau, reiškia piligrimą, apsilankiusį Mekoje.

Chašaidaras galėjo būti nuvykęs į Meką, nes buvo iš kilmingos šeimos ir tam lėšų, matyt, nestokojo. Dziadulevičius apie Aleksandro iš Jezierskių giminės vedybas su Fatima iš Chašaidarovičių giminės, įvykusias 1670 metais, rašė: "Tačiau jų susiliejimo faktas su tokia aristokratiška gimine, kaip Chašaidarovičiai, byloja, kad jie [Jezierskiai] totorių gminai [nekilmingiems totoriams] nepriklausė (...)"¹⁴.

Chašaidarovičiai yra įtraukti į "Lenkų šlektų enciklopediją"¹⁵. Jų herbas - "Trąbų", suteiktas 1567 metais. Šio herbo renesansinio skydo sidabriname lauke pavaizduoti trys juodi trimitai (tauro ragai) su auksiniais apkalais. Virš herbo - markgrafo karūna su dviem ragais virš jos - auksiniu ir juodu, abu su auksiniais apkalais.

Išdėstęs savąjį Kaišiadorių vietovardžio atsiradimo teoriją, norėčiau šiuo klausimu išgirsti ir specialistų - kalbininkų ir istorikų - nuomonę.

- 1 Dziadulewicz S. Herbarz rodzin tatarskich w Polsce. - Wilno, 1929. P. 80.
- 2 Rękopis Nieszwieski. Spis obywateli Księstwa Wileńskiego, stających do popinu w roku 1567. Biblioteka w Nieszwiezu. Karta 902.
- 3 "Majętność JW Romera Kaszadzary, że wsia Bartoyciami granicząca całkowicie dawniej Samoednych Tatarow była własnością (...)"
- 4 Акты издаваемые Виленского археологического комисию... T. XVIII. - Вильна, 1891. С. 90.
- 5 Synodus dioeceseana Vilnensis... - Vilnius, [1744]. - P. 99.
- 6 LVIA. Senųjų aktų geografinė rodyklė. P. 759.
- 7 Lietuvos žinomi vietovardžiai *Varduva, Vardava, Vardamūta, Verdūpis*. Etimologine prasme panašūs vandenvardžiai *Verdenė* upė, *Jonūškis, Verdenis* upė Pakruojis ir *Vilkaviškis* (šie du upių vardai yra iš lietuviškų žodžių *verdinė, verdinis* "šaltinis"). Palyginimui, latvių *Verdoss avots* - šaltinis, *Verde* - upė. Etimologiškai vienos šaknies variantas - *vard-, verd-* sietinas su liet. *virti (verda, virė)* "vers-tis, kunkuliuoti" (Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. - Vilnius, 1981. P. 362).
- 8 Kričinskis S. Lietuvos totoriai. - Vilnius, 1993. P. 64.
- 9 Ten pat. P. 59.
- 10 Ten pat. P. 63.
- 11 Dziadulewicz S. ... P. 460; Kričinskis S. ... P. 198.
- 12 Kričinskis S. ... P. 198.
- 13 Muchliński A. Zdanie sprawy o tatarach litewskich // Teka Wileńska. - Wilno, 1858, Nr. 4. p. 245-249.
- 14 Dziadulewicz S. ... P. 127.
- 15 Polska encyklopedia szlachecka. Tom IV. - Warszawa, MCMXXVI. P. 336.